

חיי אברהם

פרשת נח תשע"ט

בענין "פלפול בדברי ר' יוחנן וריש לקיש בפרשה"

אלה תולדות נח נח איש צדיק תמים הנה בדרתיו את האלקים התהלך נח (ו' ט')

עד כל ימי הארץ זרע וקציר וקר וחרף ויום ולילה לא ישבתו. (ח' כ"ב)

ופירש"י (בד"ה בדורותיו) יש מרבתינו דורשים אותו לשבח כל שכן שאילו היה בדור צדיקים היה צדיק יותר. ויש שדורשים אותו לגנאי לפי דורו היה צדיק ואילו היה בדורו של אברהם לא היה נחשב לכלום.

עוד כתיב (ו' ט"ז) צהר תעשה לתבה וכו', ופירש"י (בד"ה חלון) י"א חלון, וי"א אבן טובה המאירה להם. וקצת יש להעיר בהא דנקט רש"י בב' מקומות הללו לישנא דיש אומרים, ויש מרבתינו, ויש שדורשים, בלי להזכיר שמם¹.

וכ' בפרדס יוסף (ו' ט"ז) בשם ס' עדות ביוסף דרש"י בפ' וירא (י"ט י"ז) עה"פ אל תביט אחריו כ' אתה הרשעת עמהם ובזכות אברהם אתה נצול, ואינך כדאי לראות בפורענותם ואתה נצול, והיינו דמי שלא ניצל בזכותו אינו רשאי לראות במפלת שונאו. וא"כ י"ל דהני תנאי דיש דורשים לשבח או גנאי כהני תנאי דצהר הוי חלון או אבן טובה המאירה, דמ"ד דצהר הוא חלון ס"ל כמ"ד דדרש לשבח וניצל בזכות עצמו וכדאי לראות במפלת שונאו, ולמ"ד אבן טוב דורש לגנאי וא"כ אינו כדאי לראות, ואינו יכול לראות לחוץ, עכ"ד.

ובאמת כן הוא, דס"ל לר"ל בסנה' (קח.) דנח היה צדיק בדורותיו וכל שכן בדורות אחרים, ולכן י"ל דס"ל דצהר פירושו חלון, משא"כ דעת ר' יוחנן שם בדורותיו ולא בדורות אחרים, וא"כ אין לו רשות לראות באיבוד של אחרים, דנח לא היה ניצל מחמת זכותו אלא משום שלא היה כמדרגת האחרים שבדורו, וא"כ החלון הוא אבן טובה, וכן ס"ל בסנהדרין (קח:) אמר ר"י א"ל הקב"ה לנח קבע בה אבנים טובות ומרגליות, כדי שיהיו מאירות לכם כצהרים. ושור"ר שכ"כ בתו"ת (ו' ט"ז). ואולי לזה רמז רש"י במש"כ יש אומרים בכל מקום לרמז דשני פלוגתות אלו תלויין זה בזה.

[ומה שיש להקשות הלא כתיב (ח' ו') ויפתח נח את חלון וכו' אלמא לכ"ע היה חלון, כבר כתבו המפרשים דא"ז להאיר אלא לאויר כמש"כ השפת"ח כאן, ויע' במהרש"א שם].

¹ וכן יש להביא מש"כ הבכור שור (סנהדרין קח:) דרבים תמהו הלא דרך רש"י לא להביא כל הפי' רק פי' א' ליישב פשוטו של קרא והי' סגי לי' בדורשים לשבח.

ויש להוסיף לזה דהבאר שבע שם הק' בשיטת ר' יוחנן דדרש לגנאי וז"ל, כל ימי הייתי קוהה מאחר שאין לו הכרע אם לגנאי או לשבח נאמר בדורותיו, א"כ קשה על רבי יוחנן למה משכן נפשו לדורשו לגנאי. ויגעתי ומצאתי תירוץ חשוב ואמיתי, והוא משום דרבי יוחנן לטעמיה אזיל שהוא דורש במדרש רבה ויבא נח כו' מפני מי המבול, נח מחוסר אמנה היה אלולי שהגיעו המים עד קרסוליו לא נכנס לתיבה ע"כ, כן נ"ל, עכ"ל. הרי מהא דכתיב צדיק תמים היה בדורותיו לק"מ אהא דאמרו נח מקטני אמונה היה, דהא אזיל ר' יוחנן לטעמי דס"ל בדורותיו ולא בדורות אחרים.

והנה בהמשך הפרשה כתיב (ח' כ"ב) ויום ולילה לא ישבותו, ופירש"י מכלל ששבתו כל ימות המבול, שלא שמשו המזלות ולא ניכר בין יום ובין לילה. ובמדרש רבה (פכ"ה פל"ג ופל"ד) הביא פלוגתא בזה, דר' יוחנן ס"ל לא שמשו המזלות כדברי רש"י כאן, ור' יונתן ס"ל דשמשו (ועוד איתא התם רבי אליעזר ורבי יהושע ר"א אומר לא ישבותו מכלל שלא שבתו ר"י אומר לא ישבותו מכאן ששבתו). וא"ש היטב, דר' יוחנן דרש שהצהר הוא אבן טובה המאירה, דכיון דלא שמשו המזלות², לכן הוצרכו לאבן המאירה כצהרים וחלון לא היה מועיל כמש"כ המהרש"א שם. וכ"כ בנחלת יעקב דאזיל ר"י לשיטתו בזה.

וכע"ז נמצא בירושלמי ריש פסחים דאיתא נח בכניסתו לתיבה הכניס עמו אבנים טובות ומרגליות בשעה שהיה כיהות היה יודע שהוא יום כו'. והא כתיב צהר תעשה לתיבה (והיה יכול לראות מתוכו היום והלילה ואבנים טובות למה לי), (ומשני) כמאן דאמר לא שימשו המזלות בשנת המבול, ע"כ, אלמא דהוצרכו לאבן הטובה כיון דלא היה אור מבחוץ, וכ"ה בעץ יוסף במד"ר (פכ"ה)³.

ולריש לקיש שפיר י"ל דס"ל כשיטות דשימשו המזלות, דהא ע"פ מש"כ לעיל ס"ל דצהר היינו חלון, ושפיר י"ל דהיה חלון בתבה כדי להאיר מבחוץ, וע"כ ששמשו המזלות. ובאמת, ס"ל לריש לקיש בסנה' (נח:) גוי ששבת חייב מיתה שנאמר יום ולילה לא ישבתו, ופירש"י דאבני אדם נמי קאי, ולא תימא לא ישבותו אהך ששת עתים דקרא קאי כלומר לא יבטלו ולא יפסקו מלהיות וכו'. וקצ"ע דמריש דבריו משמע דקאי נמי אשביית המזלות, ואילו מסוף דבריו משמע דלא קאי אלא אבני אדם, ואם ננקוט דעיקר דיוקא מסוף דבריו⁴, אזי י"ל דלא דרש כפשוטו שלא שמשו מזלות, אלא לעולם שמשו כהני דעות במדרש דס"ל הכי, דהא דרש יום ולילה לא ישבתו לדרשה אחריתי כגוי ששבת, וא"כ החלון היה מועיל להאיר וא"צ אבן טובה להאיר להם.

² ויע' במפרשי רש"י בזה, ובשפ"ח כ' דהיו מקומות שהיה חשך כל הי"ב חדש.

³ ויע' בשי"ק שם. ועוד שמעתי להעיר דמשמע מהירושלמי דגם מ"ד לא שמשו ס"ל דצהר לא הוי אבן טובה, ודלא כהבבלי דכן ס"ל לר"י, דהא אחר שהזכיר הירושלמי שנח הכניס עמו אבנים המאירות עדיין פריך מהא דצהר הוי חלון. ודוחק לומר דבכלל התי' דלא שמשו גם משתנה הא דצהר מעתה הוי אבן טובה כמש"כ בפנ"מ וצ"ע.

⁴ וכן משמע מסוף דבריו שכל פשיטא לא גרסינן דהא טובא קמ"ל דאבני אדם קאי.

עוד איתא בסנה' (קח:) וישלח את הערב, אמר ריש לקיש תשובה ניצחת השיבו עורב לנח, אמר לו רבך שונאני ואתה שנאתני. רבך שונאני מן הטהורין שבעה, מן הטמאים שנים. ואתה שנאתני שאתה מניח ממין ז' ושולח ממין שנים, אם פוגע בי שר חמה או שר צנה לא נמצא עולם חסר בריה אחת וכו'. הרי כאן בעל המימרא הוא ריש לקיש, ולפמש"נ ס"ל דשימשו המזלות כיון דדרש יום ולילה לא ישבתו דקאי אבני אדם לחוד, לכן דרש שפיר דאמר העורב אפשר שר חמה או שר צנה פוגע בי, כיון דלעולם שמשו המזלות הרי אפשר לפגוע בין במקום שר של חמה ובין במקום שר של צנה⁵.

עוד איתא בסנהדרין שם, למשפחתיהם יצאו מן התבה, אמר רבי יוחנן למשפחותם ולא הם. ובגליון בשם באר שבע לא ידענא פירוש. וכמה פירושים נאמרו בזה, ובחכמת מנוח שם כתב דלא בזכות עצמם אלא בעבור שיצאו מהם משפחות לקיום העולם. ובזה א"ש ר' יוחנן לשיטתו דדרש בדורותיו לגנאי, ולכן לא היה לנח זכות עצמו לצאת מהתיבה אלא זכות דורות הבאים.

והנה, הק' המפרשים⁶ לפי השיטות שהאבות לא יצאו מכלל ב"נ רק להחמיר ולא להקל, היאך קיימו האבות כהת"כ, הא קי"ל גוי ששבת חייב מיתה, וא"כ מדיני ב"נ יש חיוב לעשות מלאכה, וא"כ לא קיימו כהת"כ, דהא לא שבתו. ורבו התירוצים, ויע' בשו"ת בנין ציון (סי' קכ"ו) שת"י דלפי מש"כ הרמב"ם הל' מלכים (ט' י') דשיעורים לא נאמרו לב"נ וא"כ בעשה הב"נ מלאכה בחצי שיעור כגון שקצר חצי גרוגרות כבר נחשב אצלו מלאכה ולא יעבור על לא ישבותו, וא"כ אין קושיא על האבות שהרי אפשר שעשו מלאכה בשבת בחצי שיעור⁷ דלענין לא ישבותו נחשב מלאכה ולענין שביתת שבת לגבי ישראל לא עשו מלאכה, וח"ש מותר מה"ת לדעת ריש לקיש (יומא עד.) ועל כן לא קשה קושית המפרשים רק לר' יוחנן דס"ל ח"ש אסור מה"ת⁸, עכת"ד.

ובזה, הובא בשם ר' אליהו קלצקין להוסיף דע"כ צ"ל דס"ל לר"י דקרא דיום ולילה לא ישבתו לא נאמרה כלל לענין גוי ששבת, אלא נאמרה הבטחה לאחר המבול שלא שמשו המזלות דמעתי יום ולילה לא ישבתו. וא"כ נמצא דר"ל דס"ל דח"ש מותר מה"ת, ודרש קרא דלא ישבתו על גוי ששבת (ולשיטתו ניחא תי' הבנין ציון דעשו מלאכת ח"ש בשבת), לא דרש לקרא על המאורות שלא שמשו, וממילא לא הוצרך לאבן טובה המאירה דשפיר היה להם אור דרך החלון כיון ששמשו המזלות וכנ"ל, אמנם לר"י דס"ל ח"ש אסור מה"ת וע"כ גוי ששבת אינו חייב מיתה שלא תקשי היאך קיימו האבות שבת, וא"כ דרש קרא דלא ישבתו על המאורות, וע"כ הוצרכו לאבן טובה המאירה, עכ"ד.

⁵ ולדברי השי"ק הובא בהערה לעיל דלר"י כל המזלות שמשו כאחת, ליתא לדברינו.

⁶ יע' פרשת דרכים (ריש דרוש א'), פנים יפות (ח' כ"ב), מנ"ח (ל"ב ו') ועוד.

⁷ וכן תי' במנ"ח שם.

⁸ יע' במשל"מ הל' שבת (ריש פי"ח).

[וכמובן צ"ע לומר דלית ליה לר' יוחנן דרשת גוי ששבת חייב מיתה הנפסק להלכה וק"ל כר' יוחנן נגד ריש לקיש, לכן כ"ז י"ל לפלפולא בעלמא⁹].

ונמצא כזאת, דריש לקיש דס"ל דנח היה צדיק גמור, שפיר היה יכול לראות הפלת הרשעים דרך החלון, והיה צורך לחלון כיון דשמשו המזלות ונתן אור לגמרי לתוך התבה, וא"כ דרש יום ולילה לא ישבתו לגוי ששבת חייב מיתה כיון דא"א לדרוש כן לשביתת המאורות, וא"כ היאך קיים האבות כהת"כ הא גוי ששבת חייב מיתה ובזה צ"ל דח"ש מותר מה"ת ועשו מלאכת ח"ש, ולשיטתו דח"ש מותר מה"ת.

ואילו ר' יוחנן ס"ל דאילו נח היה בדורו של אברהם לא היה נחשב לכלום, וא"כ לא היה לו רשות לראות בהפלת רשעים ולא היה חלון בתבה לראות חוצה ולהאיר. וכיון שכן הוצרכו אבן טובה המאירה להאיר להם, ושפיר י"ל דיום ולילה לא ישבתו אתיא כפשוטו דלא שמשו המזלות והיה להם אור דרך האבן טובה. וא"כ אינו מיותר יום ולילה לא ישבתו לדרוש מזה גוי ששבת חייב מיתה, וא"כ אפשר שהאבות שבתו לגמרי ממלאכה, ולכן שפיר ס"ל דח"ש אסור מה"ת, דהא אצ"ל דעשו האבות מלאכה במלאכת ח"ש והוא מותר מה"ת, דהא בלא"ה י"ל דלא עשו מלאכה כלל כיון דס"ל דגוי שפיר מותר לשבות בשבת.

או כלך לדרך זו, כיון דס"ל לר"י דח"ש אסור מה"ת, ולכן אין לתרץ דעשו האבות מלאכת ח"ש, וא"כ ע"כ לא ס"ל גוי ששבת חייב מיתה, וא"כ מוקי קרא דיום ולילה לא ישבתו במאורות שלא שמשו, ותקשי מהיכן היה להם אור, וע"כ דצהר הוא אבן טובה המאירה, ולא היה להם חלון בתבה להאיר ולראות חוצה, והי' משום דאין לראות בהפלת הרשעים אם לא ניצל בזכות עצמו כנח שלא היה נחשב לכלום בדורו של אברהם.

אשמח לקבל הערות: אברהם הבר, דוא"ל: chayeivraham@gmail.com

⁹ אולם שו"ר מש"כ בס' כתר המלך הל' מלכים (פ"י), ולדבריו יש לקיים דברי ר' יוחנן להלכה ג"כ יע"ש.